

Globe: A Journal of Language, Culture and Communication, 10: 102-119 (2020)

Socialesemiotiske perspektiver på social kognition. En SFL-funderet metode til analyse af mentalisering

Christina Fogtmann, Københavns Universitet

Jacob Thøgersen, Københavns Universitet

Abstract: *Mentalization* describes the ability to understand the actions of others and oneself in relation to mental states. A range of methods is available to investigate mentalizing abilities (Luyten et al. 2012). It is common for the majority of these that mentalizing is assessed based on informants' linguistic realizations. The methods, however, derive from the field of psychology, and they share a remarkable lack of focus on the description and importance of linguistic features. We propose a method to assess mentalizing founded in Systemic Functional Linguistics (SFL). By including a grammar that has a metafunctional and social semiotic basis, we intend to develop a method that provides more transparent and nuanced analyses of mentalizing as it is displayed through language. The method connects various characteristics of mentalizing to both contextual, semantic and lexicogrammatical aspects in SFL. Related to the development of a linguistically sensitive method to assess mentalizing, we also discuss the theoretical implications of considering grammatical choices as reflecting subjects' mental states, i.e. how language relates to cognition. In particular, we discuss the concept of *choice* which is both central to SFL and also a somewhat problematic concept.

1. Indledning

I denne artikel sætter vi fokus på mulighederne for at inddrage systemisk funktionel lingvistik (herefter SFL) i psykologiske vurderinger af mentale forhold når disse vurderinger foregår på baggrund af informanternes sproglige udfoldelser. Nærmere bestemt vil vi foreslå en SFL-baseret metode til analyse af *mentalisering*, den menneskelige evne og tilbøjelighed til at forstå egen og andres adfærd som forbundet med intentionelle mentale tilstande, dvs. tanker, følelser, behov etc. (Bateman & Fonagy 2004). Mentaliseringsbegrebet har et udviklingspsykologisk udgangspunkt (Bowlby 1969), der har påvirket måden mentaliseringsevner er blevet vurderet på. Bowlbys tilknytningsteori udgør således basis for det primære instrument til vurdering af mentalisering, nemlig *reflective functioning scale* (herefter RF-skalaen) (Fonagy et al. 1998). Med sin entydigt psykologiske forankring kan instrumentet problematiseres. Vurderingerne baserer sig nemlig på de svar informanter giver i interview om egen barndom og relationer til forældre. Vurderingerne af psykologiske evner og tilbøjeligheder foretages med andre ord på baggrund af informanternes sproglige udtryk. Imidlertid foretages de uden nogen særlig dyb forståelse af hvordan sprog er struktureret til brug, og hvordan sprog hermed skaber betydning.

Tanken om at bruge SFL i vurdering af mentale forhold kan virke kontroversiel. SFL er i høj grad baseret på tanken om valg og fravalg, men *valg* er blevet defineret uafhængigt af en intentionelt vælgende bevidsthed: "[o]f course, there is no suggestion here of **conscious** choice" (Halliday & Matthiessen 2004: 24, fremhævelse i originalen). *Valg* skal i stedet forstås som "analytic steps in the grammar's construal of meaning" (Halliday & Matthiessen 2004: 24). Som vi vender tilbage til, har denne position ikke stået uimodsagt, men i forhold til relationen mellem sprog og mentale forhold er SFL's udgangspunkt sådan at mentale forhold må analyseres som sproglige konstruktioner (se fx Halliday & Matthiessen 1999), mens man har været stort set agnostisk om det modsatte forhold, det psykologiske subjekts fingeraftryk på det sagte.

Formålet med denne artikel er altså dobbelt. Vi vil præsentere og afprøve en metode til vurdering af såkaldt eksplicit mentalisering der er inspireret af RF-skalaen, men som er mere lingvistisk informeret. Vi vil desuden diskutere forskellige synspunkter inden for SFL på den kobling mellem mentale forhold og sprog som vi med vores model argumenterer for. Artiklen vil dermed både være metodeudviklende og udgøre et bidrag til den teoretiske diskussion om forholdet mellem kognition og sprog som semiotisk system; mellem grammatiske former og en vælgende bevidsthed.

Vi indleder artiklen med at præsentere centrale antagelser som SFL baserer sig på. Disse antagelser er samtidig afgørende for at det er SFL vi inddrager som sprogteoretisk fundament for vurdering af mentalisering. Dernæst redegør vi for fire dimensioner der karakteriserer mentaliseringsevnen og som skal inddrages i vurderingen af den, og vi udpeger det primære problem i den metode psykologer har benyttet til vurdering af evnen, nemlig RF-skalaen. Efterfølgende præsenterer vi vores analysemetode, og vi eksemplificerer den på indsamlede data. Endelig diskuterer vi koblingen mellem mentaliseringsbegrebets psykologiske fundament og sproglige realiseringer i forhold til øvrige positioner indenfor SFL der forholder sig til koblingen mellem sprog og kognition.

2. SFL

Den britiske lingvist M.A.K. Halliday er grundlæggeren af SFL der er en funktionel sprogteori. Det funktionelle aspekt er fundamentalt for SFL. Det indebærer at sproglige strukturer ikke skal beskrives autonomt, men altid forstås som nogle der har en funktion og tjener et formål (Halliday 1973: 34). Halliday betragter således sprogets funktioner som indbygget i sprogets fundament, dets struktur: "Grammar evolved as 'content form': as a representation of the meaning potential through which languages serves its various social functions. The grammar itself has a functional basis" (Halliday 1973: 98). Dette skal ses i modsætning til den herskende generative grammatiske tradition ifølge hvilken sprog først og fremmest ses som den kognitive evne til symbolmanipulation, altså i udgangspunktet et *individualistisk* sprogsyn kontra Hallidays *sociale*. I SFL grammatikaliseres således sprogets funktioner; de afspejler sig i grammatikken. I præciseringen af hvilke funktioner sproget har, udpeger Halliday tre *metafunktioner*: den ideationelle, den interpersonelle og den tekstuelle. Gennem den *ideationelle* metafunktion organiseres oplevelser af både vores ydre og vores indre verden og desuden forbindelsen mellem disse oplevelser. På baggrund af denne dobbelte funktion kan den ideationelle metafunktion deles i to: den eksperientielle (der relaterer sig til repræsentationen af oplevelserne) og den logiske (der relaterer sig til måden oplevelsesrepræsentationerne forbindes på). Gennem den *interpersonelle* metafunktion organiseres betydninger der relaterer sig til vores personlige deltagelse i interaktionen, herunder vores rolle i talesituationen, vores personlige engagement og forholdet os til det vi siger og vores interageren med andre. Den *tekstuelle* metafunktion adskiller sig fra de to ved at være sprogintern (Halliday 1978: 50), og den muliggør således den diskursive organisering af ideationel og interpersonel betydning i teksten (Andersen et al. 2001: 23). Når vi vil studere mentaliseringsadfærd, er vi interesseret i de betydninger de samtalende skaber om deres oplevelser af deres ydre og indre verden, og hvordan de forholder sig til deres beskrivelser af disse oplevelser og til hinanden. Det er netop disse forhold den ideationelle og den interpersonelle metafunktion indfanger. En undersøgelse af samtalendes mentalisering kan således beskrives i kraft af de samtalendes sproglige valg inden for SFL's ideationelle og interpersonelle metafunktion. Vi vil kort uddybe ideen om *valg* i SFL for hermed også at kunne præcisere grammatikaliseringaspektet og dermed hvilke sproglige realiseringer de to metafunktioner giver anledning til at studere.

Valgtankegangen er helt central i SFL. Sproget har betydningspotentiale der er organiseret i systemnetværker. Hvert systemnetværk beskriver et valg mellem nogle mulige alternativer. De sproglige valg skal forstås i forhold til sprogets *stratifikation*. Halliday betragter sproget som et stratificeret, lagdelt, semiotisk system der kan beskrives i tre strata af stigende abstraktion: et fonetisk, et leksikogrammatisk og et semantisk stratum. På det *semantiske* stratum findes sprogets betydningspotentiale; det er alt det vi kan mene (Halliday 1978: 51). Betydningspotentialet realiseres gennem valg på det *leksikogrammatiske* stratum der igen realiseres gennem lyd (eller skrift) på det *fonetiske* stratum. Det leksikogrammatiske stratum udgør niveauet for sprogets interne organisering, de sproglige formers netværk. På dette niveau beskriver Halliday de forskellige systemer og funktioner der realiserer hhv. de ideationelle og de interpersonelle betydninger. Systemet TRANSITIVITET – herunder funktionerne Proces, Deltager og Omstændighed – realiserer således

eksperientiel betydning, mens systemerne TAKSIS og LOGIKOSEMANTIK realiserer logisk betydning. Systemet MODUS – herunder funktionerne Subjekt, Finit og Modusadjunkt – realiserer interpersonel betydning. Det er gennem disse systemer og deres tilhørende funktioner, vi kan analysere de samtalendes sproglige valg, og det er her de samtalendes grammatiske realiseringer kan kobles til aspekter der har med mentalisering at gøre.

Endelig er det afgørende for vores inddragelse af SFL i analysen af mentalisering, at SFL er en *socialsemiotisk* tilgang (Halliday 1998: 264). Det betyder at de sproglige realiseringer på det leksikogrammatiske stratum hænger sammen med den sociale kontekst. Halliday tilføjer således et ikke-sprogligt stratum over de tre sproglige strata. Dette stratum beskriver han som *situationskonteksten*. Den består af tre variable: *field* (der refererer til den sociale handling som er i gang), *tenor* (der refererer til samtalens deltagere) og *mode* (der refererer til den rolle sproget spiller i situationen) (Halliday 1998: 76). Forholdet mellem tekst (det der siges eller skrives) og kontekst er dialektisk: konteksten er betydende for den tekst der produceres, og dermed de sproglige valg der træffes; men teksten og de sproglige valg er også betydende for konteksten (Halliday 1997: 199).

I denne artikel hvor formålet er at studere mentale aspekter gennem sproglige realiseringer, foreslår vi at udvide tenor-variablen yderligere og derved forstå de kommunikerende deltagere som mere end blot sociale eller diskursive roller. Vi foreslår med andre ord at man i tenor-dimensionen indtænker samtalens deltagere som biografiske subjekter der har tanker og følelser der påvirker og reflekteres i de sproglige valg de foretager (se Fogtmann 2000 for en præcisering af subjektet som psykologisk agent under tenor og Fogtmann 2007 for en diskussion af kontekstuelle variable i den socialsemiotiske teori). Samtidig foreslår vi, inspireret af bl.a. Thibault (2004) og Hougaard & Hougaard (2009), at subjektet også forstås som et embodied subjekt hvis sprogbrug også ses som en kropslige foreteelse. Ideen om at samtalende i deres sprogbrug ses som påvirket af bl.a. følelser genfindes faktisk hos Halliday (1997) hvor vi præsenteres for analyse af voteringen efter et ph.d.-forsvar. Her redegør Halliday for de samtalendes leksikogrammatiske realiseringer i forhold til om de er *personligt involveret*, og i forhold til hvor dyb deres *følelsesmæssige involvering* er (Halliday 1997: 189). Hermed åbner han for at indtænke psykologiske subjekter som en del af den kontekstuelle tenor-variabel. Det muliggør igen at man inden for en socialsemiotisk forståelsesramme kan betragte sprog i forhold til emotionelle og i det hele taget mentale forhold hos samtalende. I artiklens diskussion vender vi tilbage til forholdet mellem kognition og sprog, og her nuancerer og placerer vi vores forslag i forhold til etablerede synspunkter inden for SFL.

3. Mentalisering og vurdering af mentalisering

Begrebet *mentalisering* er udviklet inden for psykologien. Det blev først anvendt af franske psykoanalytikere i 60'erne (Lecours & Bouchars 1997) og efterfølgende taget op og udviklet i den angelsaksiske tradition af især Peter Fonagy (fx Fonagy 1991). Mentalisering er et blandt flere begreber inden for det videnskabelige felt *social kognition* der beskæftiger sig med hvordan mennesker er i stand til at forstå andre mennesker og agere i en social verden.

I udgangspunktet inddrog Fonagy og kolleger mentalisering i deres arbejde med at forstå og behandle patienter med psykopatologier hvor mentaliseringsevnen er udfordret. I takt med at teorien bag mentalisering er blevet præciseret og nuanceret, er fokus imidlertid skiftet i retning af også at se mentalisering som afgørende for at professionelle i diverse kommunikationssituationer kan skabe forståelse og etablere betydningsfulde relationer (Allen & Fonagy 2006). Det har resulteret i en stigende interesse for at undersøge og opøve professionelles mentaliseringsevne inden for bl.a. ledelse, sundhed, pædagogik og vejledning (Fogtmann 2014). En åbenbar konsekvens af denne interesse er behovet for at kunne vurdere den professionelles evne og tilbøjelighed til at mentalisere.

3.1. Mentalisering som multidimensionel og dynamisk evne

Når vi mentaliserer, altså når vi forstår vores egne eller andres handlinger som udtryk for mentale

tilstande, kan aktiviteten beskrives på fire dimensioner der hver især er spændt ud mellem to poler. Alle otte poler antages at være koblet til aktivering af bestemte neurale strukturer (Luyten et al. 2012), og det gælder for alle dimensioner at mentalisering kræver at begge poler kan aktiveres, at man fleksibelt kan skifte mellem polerne og ikke fikseres i den ene.

Den ene dimension udspænder sig mellem polerne *selv* og *anden* og beskriver om det er mentale tilstande hos en selv eller den anden man forsøger at forstå. For selv-anden-dimensionen kræver mentalisering at man konstant opretholder et skel mellem den andens og egne mentale tilstande og dermed en åbenhed for at den anden ikke deler de tanker, følelser og intentioner man selv har forstået.

Den anden dimension udspænder sig mellem polerne *indre* og *ydre*. Ved mentalisering i den ydre pol er ens opmærksomhed rettet mod synlige forhold som krops- eller ansigtsudtryk der tillægges betydning for at forstå mentale tilstande. I den indre pol er opmærksomheden rettet mod indre forhold uden at de ydre forhold tillægges vægt.

Den tredje dimension præciserer at mentaliseringsprocessen kan være af såvel *kognitiv* som *affektiv* karakter. I mentaliseringsteorien betragtes emotioner og emotionel viden som afgørende for enhver form for forståelse. Mentalisering kræver derfor altid en grad af affektivitet. Det er imidlertid stadig vigtigt for mentaliseringsprocesser at forholdet mellem det affektive og det kognitive balanceres. Hvis affektiviteten tager over, mistes distancen til emotionerne og dermed evnen til at reflektere over mentale tilstande.

Den fjerde dimension beskriver mentaliseringen som *implicit* eller *eksplicit*. Den eksplicite mentalisering foregår bevidst og gennem refleksion; det er her man opmærksomt tænker over eller taler om mentale tilstande hos sig selv eller andre. Den implicitte mentalisering sker ureflekteret, umiddelbart og automatisk. Hovedparten af de mentaliseringsprocesser der er rettet mod den man interagerer med, foregår implicit. Samtidig er de eksplicite mentaliseringsprocesser centrale når det handler om at reflektere over hvorfor man selv og andre mennesker, og ikke blot dem man samtaler med, handler og agerer som de gør.

3.2. Online og offline mentalisering

Som antydnet i præsentationen af implicit og eksplicit mentalisering kan mentalisering undersøges på to forskellige måder. For det første kan man studere de samtalendes forståelser af hinandens mentale tilstande i real tid – de samtalendes forståelser af hinanden mens de interagerer. Det kaldes *online* mentalisering. Hovedparten af online mentalisering foregår implicit, og Fogtman (2012) og Fosgerau et al. (2018) foreslår at den implicitte online mentalisering vurderes gennem interaktionsanalyse. For det andet kan man studere de samtalendes forståelser af mentale tilstande hos sig selv, hinanden eller andre mennesker der *ikke* er relateret til samtalen her og nu, en retrospektiv mentalisering. Det kaldes *offline* mentalisering. I offline mentalisering forholder taleren sig refleksivt til egne eller andres mentale processer løsrevet fra det her og nu man fortæller om dem i. Offline mentalisering er således altid eksplicit: der sættes tanker og ord på de forestillinger man gør sig om mentale tilstande.

Hovedparten af metoderne til at vurdere mentalisering med, herunder også den mest anvendte metode, RF-skalaen, vurderer offline mentalisering (Luyten et al. 2012: 42). I denne artikel fokuserer vi på eksplicit mentalisering og den metode vi foreslår er således også primært relevant for offline mentalisering.

3.3. Vurdering af mentalisering: RF-skalaen

Ifølge RF-skalaen vurderes interviewsvar efter om de afspejler følgende fire forhold: 1) informanten har en bevidsthed om mentale tilstandes natur, 2) informanten udviser en eksplicit anstrengelse for at udrede mentale tilstande, 3) informanten er bevidst om mentale tilstandes udviklingsmæssige aspekter, og 4) informanten udviser en bevidsthed om sine egne mentale tilstande i forhold til interviewerens. Interviewsvar kodes, og slutteligt gives en samlet score der udtrykker informantens

generelle mentaliseringsevne. RF-skalaen er således primært et diagnostisk værktøj til at udpege udfordringer for mentaliseringsevnen – fx som konsekvens af en psykisk lidelse.

Med den metode vi foreslår, vil vi forsøge at overkomme nogle af RF-skalaens begrænsninger. Først og fremmest er det i RF-skalaen uklart hvordan man udpeger de forhold der viser at mentalisering faktisk finder sted. RF-skalaen er bygget op som en eksempelsamling af citater. For samtlige af de fire forhold – med et utal af underkategorier – findes en tekst med efterfølgende eksempler. Teksten for hvert forhold beskriver indholdet af forholdet. Herefter følger en række citateksempler på markøren. Der er imidlertid ingen sproglige præciseringer af hvornår et givent forhold ses afspejlet i informantens tale. Hvordan ved vi med andre ord at en taler har vist ”bevidsthed om at situationer og handlinger kan opfattes forskelligt”? Sproget er midlet til at udtrykke og vurdere mentaliseringsevner med, men det er uklart hvad der er udslagsgivende for en kodning. Vi foreslår at en sådan klarhed kan gives hvis der i metoden inddrages en teori der kan præcisere hvordan sproget skaber betydning. Det kan systemisk funktionel lingvistik.

4. SFL-funderet metode til analyse af mentalisering

Den metode vi foreslår, skal først og fremmest kunne beskrive mentaliserende formåen som den kommer til udtryk i samtaler. Vi vælger at tale om *formåen* og ikke evne for at betone at den mentalisering vi undersøger, er situationel og ikke generisk. Den mentaliserende formåen kan studeres i ”naturligt forekommende” samtaler i uformelle eller institutionelle situationer (middagsbordssamtaler, studievejledning, sagsbehandling osv.) eller institutionelle samtaler opstillet specifikt for at undersøge relationer og mentalisering – typisk interviews. I vores analytiske case nedenfor benytter vi interviewdata.

Metoden rummer dels en specifikation af de forhold der karakteriserer mentalisering, og dels en angivelse af de sproglige elementer der inddrages i udpegningen af disse forhold. I det følgende vil vi først præsentere mentaliseringsforholdene, og derefter vil vi beskrive de forskellige sproglige kategorier som forholdene kan realiseres og analyseres gennem.

4.1. Forhold der karakteriserer mentalisering

De forhold der karakteriserer mentalisering, er beskrevet i punkterne A til F. De er udviklet så de dækker RF-skalaens fire markører for mentalisering (se afsn. 3.3.) og desuden de aspekter der mere spredt er beskrevet i den manual skalaen indgår i. Forholdene er endvidere udviklet så de sikrer at alle fire mentaliseringsdimensioner (se afsn. 3.1) indgår i vurderingen. Hermed integrerer metoden de nyeste udviklinger i mentaliseringsteorien.

A. Orientering mod mentale tilstande

Orientering mod mentale tilstande indebærer at informanten overhovedet forsøger at forstå handlinger i forhold til de mentale tilstande der knytter sig til dem. Det indebærer endvidere at der skal være en egentlig refleksion i forståelsen af mentale tilstande, og der skal desuden være et præg af noget levende, en friskhed, der vidner om at refleksionen er pågående og ikke indstuderet og gentaget.

B. Manglende transparens

Manglende transparens indebærer en bevidsthed om at man aldrig kan være sikker på den forståelse man har opnået, og at man er bevidst om at forståelser der opnås, kun er begrænsede, ikke totale. Det indebærer også en bevidsthed om at mentale tilstande kan forklædes, herunder at man er bevidst om at den mentale tilstand man synes at forstå, måske kan have en falsk ikklædning, og at følelser tilknyttet én situation måske tilhører en anden. Manglende transparens forholder sig særligt til dimensionen *indre-ydre*.

C. Manglende permanens

Manglende permanens indebærer en bevidsthed om at mentale tilstande kan udvikle og ændre sig, og at man kan gentænke tidligere mentale tilstande i lyset af forståelser man nu har fået.

D. Perspektivers ombyttelighed

Perspektivers ombyttelighed indebærer en forståelse for at mennesker oplever og forstår situationer forskelligt, fx at man selv forstår anderledes end andre. Det indebærer en forståelse for at man kan se forhold fra flere sider, herunder hypotetiske, og bevidsthed om at ens egen mentale tilstand kan påvirke fortolkningen af andres, og at man kan tage højde for hvordan andre kan se en. Perspektivers ombyttelighed forholder sig særligt til dimensionen *selv-anden*.

E. Integration af kognitivitet og affektivitet

Integration af kognitivitet og affektivitet indebærer at man viser at man kan regulere egne affekter uden at de på den ene side mistes og ikke længere kan spores som aktive i det der siges, og på den anden side uden at affekterne overtager og umuliggør en refleksion der også er kognitivt båret. For at undgå den udelukkende kognitive processering af oplevelser indebærer dette forhold også en mulig sporing af kropslighed, dvs. at mentaliseringen også sætter sig spor i den kropslige stemme, og at kroppen kan spores i det sproglige udsagn. Forholdet indebærer desuden at man i sine refleksioner over selv og andre fortolker menneskers mentale tilstande som påvirket af både affektive og kognitive processer. Dette punkt forholder sig særligt til dimensionen *affektiv-kognitiv*.

F. Online mentalisering i forhold til samtalepartneren

Online mentalisering indebærer at man i sine svar er orienteret mod samtalepartnerens mentale tilstande, herunder at man tager højde for dennes kendskab til og forståelse af det man taler om, og vedkommendes mulige emotionelle reaktioner på det der fortælles. Forholdet indebærer endvidere en fleksibilitet i skift fra implicit til eksplicit mentalisering; at man fx, når det kræves i situationen for at opretholde forståelse eller regulere relationen, eksplicit kan spørge til samtalepartnerens oplevelser af det der fortælles. Dette punkt er dermed i høj grad koblet til dimensionen *implicit-eksplicit*.

4.2. Kontekstuelle og semantiske forhold

I dette afsnit kobler vi mentaliseringsforholdene til systemer og funktioner på især det kontekstuelle og semantiske stratum, og i det følgende afsnit kobler vi mentaliseringsforholdene til systemer og funktioner på det leksikogrammatisk stratum.

Vi foreslår at indlede analysen på det kontekstuelle stratum og dermed præcisere hvilken samtalsituation (field) der er i gang, og hvilke roller de samtalende i situationen har (tenor). Dernæst foreslår vi at det præciseres hvilke sociale handlinger der udspiller sig. Kategorien *social handling* er ikke hentet fra SFL. I SFL præsenteres på det semantiske stratum, under den interpersonelle metafunktion, begrebet *ytringsfunktioner* der indfanger hvad der *udveksles* mellem de talende (udsagn, tilbud, spørgsmål, opfordring). For at kunne præcisere hvilke typer af samtaleaktiviteter samtalende formår at mentalisere i, ønsker vi imidlertid at løfte blikket fra den enkelte ytring til at se på et lidt længere forløb, fx en sekvens af taleture. Er taleren på et givet tidspunkt fx i gang med at retfærdiggøre en tidligere handling, appellere om sympati, kritisere sin samtalepartner eller en tredjepart eller noget fjerde? Det er dette vi vil indfange med kategorien *social handling*. For at forstå et eventuelt fravær af mentalisering må man overveje den sociale handling som foretages. Måske skal fraværet ses som udtryk for den aktivitet vedkommende udfører, snarere end som en manglende mentaliseringsformåen (for mere om diskussionen af fravalg af mentalisering i samtaler, se Keselman et al. 2016).

Vi foreslår også at man i analysen ser på den overordnede retoriske komposition af talerens tur, idet denne kan ses som udtryk for de mentaliserende forhold beskrevet ovenfor. I den forbindelse kan

der her inddrages et system under den logiske metafunktion (der netop ser på hvordan oplevelsesrepræsentationer i ytringer forbindes) nemlig TAKSIS. Her fokuseres der på om talerens fremstilling af givne sagsforhold leveres i form af velstrukturerede og færdiggjorte parataktiske eller hypotaktiske ytringskomplekser, eller om fremstillingen er opbrudt og mere associativt springende. En klart disponeret struktur kan udtrykke en mere planlagt og distanceret beskrivelse som måske ikke orienterer sig mod mentale tilstande i selv og anden, mens en tilsyneladende mindre planlagt struktur kan udtrykke at refleksionen er pågående og levende (forhold A og E). Omvendt kan en nærmest manglende struktur udtrykke en høj grad af affektiv involvering uden nogen egentlig distance fra den hændelse der redegøres for (forhold E).

Det er også relevant at betragte den verbale levering af de *enkelte* ytringer. Ligesom en klar og veldisponeret struktur kan udtrykke distance, så kan en rolig og flydende levering også gøre det. Omvendt kan en levering med hakkende tale, mange selvfærdigheder og megen tøven være udtryk for at man stadig er ved at processere begivenhederne og således aktivt orienterer sig mod sine egne og andres mentale tilstande (forhold A). Den ufærdige processering kan imidlertid være så ufærdig at den mangler en kognitiv dimension (forhold E) hvilket kan komme til udtryk i et sammenbrud af sætninger; hvis de gentagende gange ikke færdiggøres, hvis de er leveret så tøvende og hakkende at de nærmest bliver uforståelige. Med disse betragtninger bevæger vi os mod Hallidays fonologiske stratum hvor de leksikogrammatisk realiseres i sproglyde. Men vi interesserer os for lydige fænomener der ikke entydigt lader sig koble til leksikogrammatisk realiseringer og således ikke er forbundet med sproglig betydning i traditionel tegn-forstand. Betydningspotentialer i fænomener som tøven og hakkende tale skal vi forstå socialsemiotisk på den måde at kommunikerende væsener bruger alle forhåndenværende modaliteter og i kraft af at både taler og lytter har erfaringer med at være kroppe der udtrykker (til tider uindtendrede) betydninger (se også Hougaard & Hougaard 2009 og deres begreb om "fused bodies"). Inden for Peirces tegnteori hvor man kan se det sproglige tegn som et *symbolisk* tegn, må man forstå sådanne paralingvistiske signaler som *indeksikalske* tegn der betyder i kraft af at være fysisk forbundet med den talende krop.

Det er vigtigt at huske at tøven kan have meget forskellige funktioner i interaktion: Pauser kan fx udtrykke at taleren reflekterer over historien og analyserer mentale responser, eller de kan være rettet mere mod den kunstneriske levering og forventninger til publikums reaktioner (og dermed forhold F).

En anden form for leveringsfænomener som er særligt relevant for fortolkningen af mentalisering, især orientering mod mentale tilstande (forhold A) og integration af kognitive og affektive træk (forhold E), er fænomener relateret til stemmekvalitet. Intuitivt kan man fx sige at luftfyldt levering bl.a. kan give en følelse af noget sårbart og intimt og en hvisket levering af noget hemmeligt (Laver 1980). Presset stemme kan fx udtrykke ophidselse (Frick 1985), råb kan bl.a. være et eksplicit udtryk for vrede. Beslægtet er smilende stemme som kan afbrydes af decideret latter, og tyk grådfyldt og hulkende stemme som kan afbrydes af decideret gråd. Spørgsmålet om sådanne signalers sammenhæng med emotioner er et helt forskningsfelt i sig selv. Uden at gå i detaljer kan vi fx nævne Ohalas 'frequency code'-teori (1994, 1996) der kobler intonation til emotionsudtryk på et evolutionært grundlag. Nogle emotionelle stemmesignaler er formentlig afspejlinger af indre tilstande (fx når stemmen vibrerer når man er nervøs); andre stemmesignaler er formentlig mere at forstå som kommunikative udtryk (fx smil for at symbolisere velvilje eller hævet stemme for at symbolisere vrede). Eksperimentelle studier viser ret stor enighed i fortolkningen af stemmesignaler som udtryk for emotioner som angst, frygt, glæde osv. (se fx Frick 1985; Gobl & Chasaide 2003; Kreiman & Sidtis 2011). I en anden retning har konversationsanalytiske studier vist fx hvordan lydord som "oh", "ooh" og "ah" bruges affektivt i interaktion (Reber 2012), hvor og hvordan latter forekommer og udnyttes i interaktion (fx Glenn 2003; Haakana 2010), eller hvordan emotioner som 'skuffelse' udtrykkes (Couper-Kuhlen 2009).

4.3. Leksikogrammatiske kategorier

Formålet med dette afsnit er at give forslag til den præcisering af den sproglige analyse som vi ovenfor kritiserede mentaliseringsteorien for at mangle. Vi vil derfor fokusere på de leksikogrammatiske kategorier der kan ses som udtryk for mentaliseringsforholdene A til F. Som nævnt i præsentationen af SFL fokuserer vi på de sproglige realiseringer der knytter sig til den ideationelle og den interpersonelle metafunktion: Når det kommer til mentaliseringsanalysen, handler det om at undersøge om og hvordan taleren med sine grammatiske valg konstruerer en version af virkeligheden der afspejler mentaliseringsforholdene (den ideationelle metafunktion), og det handler om hvordan den talende overfor sit publikum præsenterer sin forholden sig til det sagte og til publikum (den interpersonelle metafunktion).

4.3.1. Fænomener på det eksperientielle og logiske niveau

Som Halliday & Matthiessen (2004: 170) udtrykker det, har forskellige typer af Processer deres "own model or schema for construing a particular domain of experience as a figure of a particular kind" (for yderligere beskrivelse af Proces-begrebet se Halliday & Matthiessen 2004: 170-175). Mentale Processer kan umiddelbart (men ikke entydigt) give anledning til at realisere mentaliseringsforholdene ovenfor, mens fx Eksistentielle og Relationelle Processer, som fx "hun er nervøst anlagt", tenderer mod mere statiske og dermed ikke-mentaliserende realiseringer (jf. manglende transparens (forhold B) og perspektivers ombyttelighed (forhold D)). Valget af Proces hænger dermed også sammen med dimensionen affektiv-kognitiv, idet man kan vælge Processer der i højere og mindre grad fokuserer på den affektive fremstilling af hændelser (forhold E).

Begrebet Deltagere dækker over de væsener og objekter som er involveret i Processen. Vi vil ofte været interesseret i Processens Deltagere for at kunne sige noget om fx agens som beskriver hvem der (i abstrakt forstand) udfører handlingen, og som er knyttet til sætningens diatese (passiv/aktiv). Klassiske eksempler er sætningspar med udtrykt agent, fx "hun holder af træneren", vs agentløs, "træneren er afholdt". I den sidste sætning er der ikke nogen der forholder sig eksplicit til en bestemt persons mentale tilstande, og der er dermed ikke nogen mentalisering (forhold A).

Det sidste element i Halliday & Matthiessens (2004) beskrivelse af det eksperientielle niveau ud over Processer og Deltagere er Omstændigheder som beskriver omgivelserne for Processen, måden den gennemføres på osv. Det er udtryk som svarer på spørgsmål som "hvornår", "hvor", "hvor længe", "hvordan" og ikke mindst "hvorfor". Omstændigheder der udtrykker tidslige forhold, kan være med til at udpege manglende permanens (forhold C), mens fx årsagsforklaringer indledt med fx "på grund af" kan overvejes som udtryk for om der overhovedet er en orientering mod at ville forstå begivenheder som udtryk for mentale tilstande, dvs. forhold A.

Årsagsforklaringer og i det hele taget uddybninger af de mentale tilstande taleren forholder sig til (og dermed en orientering mod forhold A, B, C og E), kan også studeres gennem systemet LOGIKOSEMANTIK under den logiske metafunktion. Her sættes der netop fokus på om og hvordan taleren gennem udvidede ytringskomplekser ekspanderer sine påstande om mentale forhold ved fx at eksemplificere eller tilføje ny information.

Mens vi ovenfor nævnte at systemet LOGIKOSEMANTIK giver anledning til at se på hvordan ytringer ekspanderes, giver systemet også gennem projektion mulighed for at se på brugen af citater eller andres stemmer i det sagte. I skriftsprog vil citater som regel være markeret gennem en projicerende sætning med Verbal Proces, fx "hun sagde/råbte/hviskede: '...'". I talesprog kan brugen af andre(s) stemmer være mere uklar. Specielt i narrative forløb kan man støde på lange passager med dialogskifter uden at den projicerende ytring er angivet. Det som i skrift udtrykkes med inkvit og citationstegn, vil i talesprog ofte håndteres ved brug af forskellige stemmekvaliteter, tonelejer osv. Brugen af andre(s) stemmer implicerer et perspektivskifte. Nu ser vi ikke længere hændelsens aktører fra talerens perspektiv, men derimod 'indefra' fra de enkelte aktørers perspektiv. Det giver altså rig mulighed for at afprøve forskellige perspektiver og synspunkter. Men det kan også give anledning til

statiske præsentationer når de andre stemmer tilskrives fastlåste opfattelser, eller det kan forklædes som at tage andres perspektiv uden at der er tale om en egentlig udforskende tilgang til den andens mentale tilstand. At skifte perspektiv gennem brug af andres stemmer er altså ikke nødvendigvis et udtryk for en fleksibel fortolkning af hændelsen (forhold B og C), men et fokus på stemmer i samtalen kan være med til at udtrykke bl.a. perspektivers ombyttelighed (forhold D).

4.3.2. Fænomener på det interpersonelle niveau

På det interpersonelle niveau forhandles forholdet mellem de talende og forholdet mellem de talende og det der tales om. Under systemet MODUS er vi interesseret i Finit der tilskriver tid og modalitet, og i modalitetsangivelser i det hele taget. Tidsangivelserne kan være med til at afgøre fx om der orienteres mod mentale tilstande på en igangværende eller afsluttet måde (forhold A), og også om taleren orienterer sig mod mentale tilstandes manglende permanens, herunder at man nu ser mentale tilstande i et nyt lys (forhold C).

Modalitet (se Halliday & Matthiessen 2004: 146-150) udtrykker talerens sikkerhed i forhold til det sagte på en skala mellem 'helt sikkert tilfældet' og 'helt sikkert ikke tilfældet', eller som Halliday & Matthiessen (2004: 147) siger: "[w]hat the modality system does is to construe the region of uncertainty that lies between 'yes' and 'no'". Modaliseringer udtrykker fx sikkerheden med hvilket noget er tilfældet, "sikkert, sandsynligvis, måske", og frekvensen med hvilken det sker, "altid, hyppigt, sjældent". Modalitet realiseres gennem Finit i form af modalverber og gennem Modaladjunkter som de netop nævnte. Modalitet kan imidlertid også realiseres metaforisk ved at sikkerhedsangivelsen udtrykkes gennem en ytring i sig selv, fx ved at ytringskomplekset indledes med "det er muligt at..." eller "jeg tror at...". I forlængelse heraf kan vi tale om en *subjektiv* vs. en *objektiv* dimension, hvor den objektive modalisering udtrykker en generel antagelse om sandsynligheden for at noget sker ("det er muligt"), mens den subjektive dimension placerer angivelsen af sandsynligheden hos afsenderen ("jeg tror") (Halliday & Matthiessen 2004: 149). Med den subjektive realisering udtrykkes således i højere grad manglende transparens end med den objektive realisering (forhold B), mens de begge er relevante for at bestemme talerens forståelse for manglende permanens (forhold C).

4.4. Koblingen af sproglige kategorier til mentaliseringsforhold

Her vil vi forsøge at koble de sproglige kategorier der netop er nævnt, til mentaliseringsforholdene A til F som vi præsenterede ovenfor. Det skal siges med eftertryk at denne sammenhæng er en generel tendens og absolut ikke et forsøg på at påstå en naturnødvendig sammenhæng. I praktiske tilfælde kan det sagtens vise sig at et sprogligt træk betoner et andet forhold ved mentaliseringen.

Tabel 1. Koblingen af sproglige kategorier til mentaliseringsforhold

Sprogligt fænomen	Mentaliseringsforhold i fokus
Social handling	A: Orientering mod mentale tilstande E: Integration af affektive og kognitive træk
Levering	A: Orientering mod mentale tilstande E: Integration af affektive og kognitive træk F. Online mentalisering i forhold til samtalepartneren
<i>Eksprientielt niveau</i>	
Processer	A: Orientering mod mentale tilstande B: Manglende transparens D. Perspektivers ombyttelighed E: Integration af affektive og kognitive træk
Deltagere og agens	B: Manglende transparens C: Manglende permanens D. Perspektivers ombyttelighed
Cirkumstantialer	A: Orientering mod mentale tilstande C: Manglende permanens
<i>Logisk niveau</i>	
Ekspansion	A: Orientering mod mentale tilstande B: Manglende transparens C: Manglende permanens E: Integration af affektive og kognitive træk
Projektion	B: Manglende transparens C: Manglende permanens D. Perspektivers ombyttelighed
<i>Interpersonelt niveau</i>	
Tempus	A: Orientering mod mentale tilstande B: Manglende transparens C: Manglende permanens
Modaliseringer	B: Manglende transparens C: Manglende permanens

5. Data

I vores eksemplificering af modellen trækker vi på interviewdata med en universitetsvejleder om hans vejledning af specialestuderende. Vejledningen er på ingen måde unik, men der er nogle interessante træk i den som fremhæver relevansen af mentalisering. Vejledning er med Steinar Kvaales (1998: 43) ord ”som et lille barns vandring i en labyrint af spejle, der er skjult i tåge. [...] Den bogstavelige betydning af vejledning er at lede vejen. Til et vejledningsforhold hører et mål, en vej til målet samt en vejledet som ledes, og en vejleder som leder”. En succesfuld vejledning kræver altså at vejlederen er i stand til at udstikke retninger og udpege (del)mål, og det kræver igen at vejlederen har en overordentlig god fornemmelse for den vejledtes forståelse, ønsker, bekymringer osv.

For at undersøge vejledning har vi indsamlet data både i form af konkrete vejledningssituationer mellem studerende og vejleder og i form af interview med de to parter – i nogle tilfælde har vi endda geninterviewet med en studerende som interviewer for at teste interviewereffekter.

Et af formålene med interviewene, og det der er mest relevant for denne artikel, er at vi er interesseret i at skabe et rum for refleksion over egne og den andens mentale tilstande i vejledningssituationen. Vi forsøger med andre ord at få informanterne til at svare på spørgsmålet

”hvorfors tror du han eller hun handlede sådan?”.

6. Analyse

Citaterne nedenfor er uddraget fra interviewet med TA. TA er en yngre kulturforsker. På optagelsestidspunktet var han ansat som postdoc., og han havde vejledt en håndfuld specialeskrivere. Intervieweren er en af forfatterne (JT), og JT og TA kender hinanden. De sproglige data er med andre ord indlejret i en kompleks social kontekst. Umiddelbart udgør konteksten (field) et forskningsinterview med en ekspert (TA) om hans faglighed. Der er dog klart elementer af en mere uformel hverdags snak mellem to bekendte og mere ligeværdige samtalepartnere (tenor). Ydermere handler interviewet i høj grad om normer for en anden samtalekontekst, et andet field, nemlig selve vejledningssamtalen, mens denne vejledningssamtale igen handler om normer for endnu en sproglig kontekst, nemlig den passende udformning af et humanistisk universitetsspeciale. Konkret handler interviewet især om TA's vejlederrolle i forhold til specialeskriveren CF, men han kontrasterer i interviewet, og i eksemplet, CF med andre specialeskrivere. En af disse andre er en specialeskriver der snart skal aflevere, men som ikke får skrevet færdig tekst. I stedet bliver han ved med at tage de indledende skridt og går ikke i gang med selve analysen – og der er en måned til han skal aflevere. Intervieweren spørger på forskellige måder ind til hvordan TA griber situationen an, og hvad TA tror at problemet er for den studerende. Vi har valgt at analysere to uddrag fra netop dette sted i interviewet fordi TA her præsenterer en udfordrende situation for den studerende og samtidig også for TA selv, idet TA ikke har haft succes med sine forsøg på at få den studerende til at skrive specialetekst. Udfordringerne relevantgør mentalisering; hvis vejlederen skal kunne vejlede den studerende så han lykkes med at få skrevet sit speciale, skal han forstå hvad der foregår i den studerende – og i sig selv.

I linje 1 i første uddrag opfordrer JT således direkte vejlederen til at mentalisere:

Uddrag 1: TA's onde udlægning

01 JT: >ja hvad [er] det der sker der gør at han ikke f:orstår det<
 02 TA: [at]
 03 (0.5)
 04 TA: hh og jeg t:rorh øh hhh
 05 (1.0)
 06 JT: eller ikke gør det (.) altså for nu bare at holde os til
 07 [(det vi kan se)]
 08 TA: [>ja nej men helt sikkert fordi han<]
 09 d- der er et eller andet ha- altså f- der- der ikke f::alder på 10
 plads (.) og jeg tror (1.5) ø:h altså <onde> (1.9) ø:h (.)
 11 udlægning (0.3) ø:h "den sådan" (.) meget kritiske udlægning
 12 ville være at .hm: (.) han måske kommer fra en- eller har haft
 13 en: vis (0.6) tillid (.) ti:l sit eget filosofiske bagland eller
 14 [>et eller andet] har en eller anden ide om< jamen jeg er
 15 JT: [mm:]
 16 TA: filosof jeg kan det her jeg [ved] godt hvordan det her lort
 det
 17 JT: [mm]
 18 TA: skal ↑gøres [.hhh] ø:h og så f- (0.6) får han noget m:odstand
 19 JT: [mm]
 20 TA: af en eller anden: art og det g- har han måske svært ved sådan
 21 at (0.4) .hh (0.8) >altså han virker ikke som om han tager det
 22 som en< konfrontation eller noget men altså- >og igen det der
 23 med at i s- i selve samtalen der virker det som om ja:men det er
 24 rigtigt< nu faldt der noget på ↓plads ↓nu fik jeg den
 25 JT: mm
 26 (0.3)
 27 TA: >og så virker det som om< "han glemmer det igen"
 28 JT: mm

Det første vi hæfter os ved i uddraget er TA's sociale handling og dens overordnede struktur. Foranlediget af JT's spørgsmål forsøger TA at forklare den studerendes handlinger ud fra mentale tilstande som faglig usikkerhed/fagligt overmod og emotionel respons på at møde modstand. Svaret er konstrueret som et multi-turs-svar, og både det at det er et langt og komplekst svar og den ret opbrudte levering med en del pauser (fx l. 5, 10, 18, 21), false starts (l. 9, 18, 20), selvaftbrydelser (fx l. 9), leder os til at se uddraget som et reelt forsøg på refleksion i situationen og altså et udtryk for mentalisering. Strukturen afspejler således ikke at TA fremlægger en fortolkning som han har fortalt om før, men snarere at han fortolker mens han taler.

På leksikogrammatisk niveau hæfter vi os for det første ved at den første del af svaret "altså den onde udlægning den sådan meget kritiske udlægning ville være at" er konstrueret som en hypotetisk forklaring, én blandt flere mulige. Valget af en Relationel Proces, "at være", kunne lede til en statisk og monolitisk fortolkning, "grunden er", men tempus og den komplekse verbalform "ville være" åbner for at fortolkningen bare er én blandt flere. Det samme gør valget af Deltageren, "den onde udlægning", præsupponerer at der ville være andre udlægninger, fx "den venlige udlægning". Den hypotetiske form viser en orientering mod mentaliseringens manglende transparens, og via denne sproglige realisering viser TA således at han i sin orientering mod den studerendes mentale tilstande aldrig med sikkerhed forstår den studerendes bevæggrunde. Samtidig kan "den onde udlægning den meget kritiske udlægning ville være at" betragtes som en projicerende ytring hvormed TA altså introducerer at udlægningen netop blot er det; en udlægning.

Den samme bevidsthed kan man sige at han viser med "jeg tror" i linje 4 og 10. Vi kan forstå det sådan at "jeg tror" er den Mentale Proces der bestemmer hele svaret, og at "den onde udlægning" med andre ord er Fænomen for Processen "jeg tror". Vi kan alternativt se "jeg tror" som en afbrudt sætning som aldrig færdiggøres, før der startes på en ny Relationel Proces med "den onde udlægning ville være". Endelig kan vi se "jeg tror" som en modalisering og dermed som en grammatisk metafor. Uanset den præcise – og eksemplet viser tydeligt de problemer der kan være med at fortolke talesprog i en skriftsprogmodel – så udtrykker dette "jeg tror" igen en bevidsthed om mentaliseringens manglende transparens. Man kunne mene at linje 8's "men helt sikkert fordi han..." udtrykker det modsatte, altså "jeg er helt sikker på at årsagen er...". Inddrager vi den sekventielle kontekst, er det imidlertid sandsynligt at "helt sikkert" i højere grad orienterer sig mod en opbakning til at samarbejde med JT og svare på hans spørgsmål. I linje 1 fremsætter JT sit spørgsmål som ikke modtager et umiddelbart svar – i konversationsanalytiske termer er TA's tøvende svar i linje 3-5 *dispræfereret* (se fx Nielsen & Nielsen 2005: 67-75). Det kan tolkes som et problem med spørgsmålet idet vi ser at JT genfremsætter sit spørgsmål med en justeret ordlyd i linje 6-7. TA's "helt sikkert" i linje 8 kan altså tolkes som "jeg har forstået spørgsmålet, jeg har bare brug for at tænke før jeg kan svare på det". TA udviser generelt i interviewet og også i uddrag 1 implicit online mentalisering i og med han strukturelt samarbejder med JT og svarer på spørgsmålene og svarer på sekventielt passende tidspunkter. Samtidig kan han med vores udlægning af "helt sikkert" kortvarigt siges fleksibelt at skifte til online eksplicit mentalisering idet han fortæller JT om sin opnåede forståelse.

Den usikkerhed og det forbehold som udtrykkes med "jeg tror", udtrykkes også med brugen af modaliseringer gennem hele stykket: "måske" (l. 12, 20), "en vis" (l. 13), "en eller anden" (l. 14), såvel som den grammatiske metafor med objektiv realisering "virker (som om)" (l. 21, 23, 27). TA orienterer sig altså mod den studerendes mentale tilstande, og med modaliseringerne og den hypotetiske fremstilling af hvad der kan være i spil for den studerende, viser TA også en bevidsthed om manglende transparens for at forstå den studerendes perspektiv.

Endelig vil vi pege på brugen af implicite citater. To gange i stykket skifter fortællerstemmen til den studerendes stemme. Det subjekt-jeg der udsiger linje 16, "jeg ved godt hvordan det her lort det skal gøres", og i linje 24, "nu fik jeg den", er ikke TA. Deltager-jeg'erne i Processerne markerer meget direkte et perspektivbytte i svaret. TA tager således helt bogstaveligt den studerendes perspektiv idet han tager den studerendes ord i sin mund. Tre ud af de fire jeg'er kan analyseres som

Sansere i Mentale Processer. Det er åbenbart for ytringerne ”jeg ved godt hvordan det her lort det skal gøres” at der er tale om en Mental Proces af kognitiv art. I sin kongruente form realiserer jeg’et i ”nu fik jeg den” Mål i en Materiel Proces, men ytringen udsiges lige efter ”nu faldt der noget på plads” og kan dermed oplagt analyseres som et udtryk for en mental semantik. Den udgør således en grammatisk metafor hvor det nu ikke er modaliteten, men Processen der er realiseret inkongruent for betydningen ”jeg forstod det”. Ved at citere den studerende og gøre ham til Sanser i Mentale Processer udtrykker TA et indblik i den studerendes mentale processer, hans tanker og erkendelser. Man kan imidlertid betone at beskrivelserne fra den studerendes perspektiv – på trods af modaliseringen ”han kommer måske fra en eller anden tradition” – er umodaliserede og ret statiske. Ikke mindst udsagnet ”jeg er filosof” og det overlegne ”jeg ved godt hvordan det her lort skal gøres” fremstiller en forståelse af en ret rigid studerende. Fremstillingen af en rigid studerende kan siges at afspejle en vejleders rigide forståelse af den studerendes perspektiv, en rigiditet der ikke er kendetegnende for mentaliserende formåen. Citater viser således ikke per se den nysgerrighed for andres forståelse som vi forbinder med perspektivombyttelighed.

I det andet eksempel hæfter vi os også især ved perspektivombytteligheden og forsøget (eller det manglende forsøg) på at se situationen fra den studerendes side.

Uddrag 2: Nagle det ned i objektet

01 TA: d- der er nogle (.) <greb> der °ikke rigtig sidder°
 02 JT: mm
 03 TA: ø:::hm (0.8) og det v- det er klart at hvis man (1.0) altså
 04 jeg har jo- øh j- >jeg kan måske genkende det fordi jeg selv har
 05 haft-< øh jeg selv har <tendenser til> d- ti- ti- øh det
 06 højtflyvende i- i de der abstrakte ting der ikke .hh
 07 øh og >også derfor jeg fokus- j- fokuserer så meget på overfor
 08 de studerende det der med at få ETAbleret objektet
 09 [jamen altså]< f-
 10 JT: [mm]
 11 TA: hold nu fast i det ~for helvede~
 12 JT: brændt ~barn s:kyr ↑ilden~ [måske]
 13 TA: [ja ~NETOP] IKKE JEG >HAR den der~<
 14 altså hv- hvis du øh hvis du f- >i det øjeblik du slipper det
 15 jamen så ryger du ud af en tangent og så f-< så bliver det så
 16 (.) bliver det (.) grimt >ikke så hvis du [skal] beskytte dig<
 17 JT: [ja]
 18 TA: .hh og dække dig af mod de kritikker der vil komme (.) øh
 bliver
 19 du nødt til at nagle det ned i objektet hver evig eneste gang

Bemærk hvordan agenten skifter undervejs i uddraget: I linje 1 har vi et implicit ”han”, ”der er nogle greb der ikke rigtig sidder hos ham”. I linje 3 skiftes der til et generisk ”man”, ”det er klart at hvis man...”. I linje 5 skiftes der til et ”jeg”, ”jeg har selv haft tendenser til...”. Man kan spørge sig selv hvem det egentlig er der har et problem der skal vejledes om: Er det den studerende, er det et generelt problem, eller er det i virkeligheden TA’s eget problem der projiceres over i den studerende? Hvis det sidste gælder, at TA projicerer egne problemer over i den studerende, er det knyttet til mentaliseringsdimensionen *selv-anden*; der kan påpeges en manglende bevidsthed om hvordan TA’s egne (tidligere) mentale tilstande kan påvirke fortolkningen af den studerendes og dermed en udfordring med forhold D, perspektivers ombyttelighed.

Fra linje 7 og frem er det imidlertid tydeligt at perspektivet ligger hos TA og på hvordan han forsøger at vejlede den studerende, ”du” i linje 14-16 og 18-19, med udgangspunkt i egne erfaringer. Selvom perspektivet ligger hos TA selv, er der dog tale om et tydeligt perspektiv- eller kontekstskifte: ”du” er ikke JT som han sidder overfor, men derimod et idealiseret ”du” som optræder i en slags

performet narrativ.

Formen i den performede narrativ er i høj grad umodaliseret. I l. 11 realiseres en imperativ ”hold nu fast i det”, og det bydende understreges yderligere af den påhængte styrkemarkering ”for helvede”. Det umodaliserede er også tydeligt i den opsang han giver den fiktive studerende i linje 14-19. Der er ingen forbehold i TA’s beskrivelse af hvad der vil ske hvis man ikke gør som han siger: ”du ryger ud af en tangent” (l. 15), ”det bliver grimt” (l. 15-16), ”[kritikkerne] vil komme” (l. 18). Hvis modaliseringer forekommer, er det i form af en optonet vanlighedsmarkering i l. 19 der strækker gyldigheden af det udsagte ud til ”hver evig eneste gang”.

Styrkemarkeringen i l. 11 kan måske sammen med den øvrige tale ses som et emotionelt udtryk for hvor meget TA lever sig ind i sin egen fortælling (om sig selv). Man kan overveje om TA tenderer mod ikke at afbalancere sin affektivitet med kognitive forhold hvor han er bevidst om at de udfordringer han selv oplevede ikke nødvendigvis er de udfordringer hans specialestuderende oplever (forhold E).

I sit forsøg på – som JT bad ham om – at forstå hvad der foregår i den studerende, fremstår TA hermed en smule fastlåst i sit selvperspektiv. Spørgsmålet er om han overhovedet genkender (linje 4 ”jeg kan måske genkende det”) den studerendes problem i sig selv, eller om han snarere trækker sit eget problem ned over sin studerende. Som i første uddrag synes mentaliseringen således udfordret i forhold til perspektivers ombyttelighed. Uddraget efterlader os med en forståelse af en vejleder som måske er mere fokuseret på sine egne svagheder og den (hårdhændede) vejledning som han selv ville have brug for; og mindre fokuseret på med Rienecker, Harboe & Jørgensens (2005: 27) ord ”at tage den studerende der hvor han er”. Vi nævnte den komplicerende faktor at interviewet også er en scene for performance – TA er måske (også) ved at fortælle en underholdende og lidt grænseoverskridende historie, og hans udsagn skal måske også ses for deres underholdningsværdi og ikke kun som udtryk for hans mentaliseringsformåen. Vi bemærker fx at ”for helvede” er sagt med smilestemme og dermed med en distance fra den affekt som ”for helvede” kunne udtrykke.

Vi mener imidlertid stadig at eksemplet rejser nogle interessante spørgsmål ved TA’s opfattelse af sin studerende som måske er for rigid, og ved om TA i sin vejlederrolle i tilstrækkelig grad formår at skifte mellem et selv- og et andetperspektiv i forståelsen af de udfordringer den studerende oplever. Den rigide, typificerede forståelse af den studerende og inddragelsen af egne perspektiver i forståelsen af den studerende kunne være en årsag til at vejledningen er gået i en frustrerende hårdknode for TA. Måske kunne en øget opmærksomhed mod disse forhold sådan som de udtrykkes og kan analyseres leksikogrammatisk, åbne for at specialevejlederen kan arbejde frem mod nye forståelser af og dermed mulige måder at arbejde med udfordringer i specialevejledningen.

7. Diskussion og konklusion

Med vores analyse har vi forsøgt at vise hvordan den sproglige udformning af interviewsvar kan give adgang til indsigter i informantens mentaliseringsformåen. Og med *formåen* mener vi som sagt evner i den specifikke kontekst for at betone at mentalisering varierer afhængigt af de mennesker man er omkring (tenor), og de sociale handlinger man udfører (field). Vi kobler med andre ord leksikogrammatiske realiseringer med den kommunikerende bevidsthed og dens evner og intentioner. Inden for SFL behandles sådanne spørgsmål under overskriften *valg*. Valg vil også være omdrejningspunktet for vores diskussion af metoden og af muligheden for at studere psykologiske processer gennem sproglige analyser.

Diskussionen falder i to dele: en om viljen til at mentalisere og en om valgbegrebet i SFL. I forhold til til- eller måske snarere fravalg af at *ville* mentalisere: vi påstår at den sproglige analyse kan give indblik i mentaliseringsformåen, men med inddragelsen af kontekstuelle forholds indvirkning på sprogbrugerne, herunder hvordan de opfatter situationen, relationen og deres egen rolle, forudsætter påstanden at informanterne overhovedet *forsøger* at mentalisere. Antaki (2004) fremsætter en generel kritik af test der på baggrund af sproglige udtryk skal studere evnen til at forstå

andres mentale tilstande. Vi er enige i denne kritik; vi anerkender at mennesker når de interagerer med hinanden, også altid er i færd med at udføre sociale handlinger, og at deres sproglige realiseringer også skal forstås i forhold til disse. Vi ønsker hermed at pointere at analysen af mentaliseringsformåen forudsætter viljen til at mentalisere, og konteksten der relevantgør mentalisering. Man kan ikke konkludere hvad folk *ikke* kan, på baggrund af hvad de gør.

Valg er et kontroversielt og frugtbart begreb i SFL. I Halliday & Matthiessen gøres det klart at valg inden for de forskellige systemnetværker ikke skal opfattes som et psykologisk valg foretaget af en bevidst sprogbruger: "Of course, there is no suggestion here of **conscious** choice; the 'moments' [of choice] are analytic steps in the grammar's construal of meaning" (2004: 24, fremhævelse i originalen). "Valg" skal med andre ord forstås som en metafor for det paradigmatisk forhold mellem ækvivalenter "one element is chosen, in contrast to others which might have been chosen but were not" (Halliday 2013: 17). I Halliday & Matthiessen (1999: 3) tages denne konstruktivistiske pointe et skridt videre: "experience is the reality we construe for ourselves by means of language", og "it is the grammar itself that construes experience, that constructs for us our world of events and objects" (Halliday & Matthiessen 1999: 17). Der er ingen vælgende subjektivitet, og det ville være rigtigere at sige at subjektivitet er en konsekvens af sprogets valg, end at subjektet foretager bevidste sproglige valg. Ud fra denne position giver det ikke mening at anvende en sproglig analyse for at få indsigt i talerens sind og formåen.

Andre teoretikere inden for SFL ser dog mere entydigt det sproglige valg som udtryk for en vis vælgende bevidsthed. Fawcett (2013: 116) diskuterer "the question of who or what does the 'choosing' or 'deciding'" som et stående problem i SFL og analyserer sig frem til at problemet opstår "from an attempt to avoid the unavoidable: i.e. the fact that a Performer of a text is continually making planning decisions about what to say and how to say it" (Fawcett 2013: 125), altså at fornægtelsen af subjektivitet skaber teoretiske problemer som aldrig ville være opstået hvis man accepterede at der er en vælgende bevidsthed. I samme retning beskriver Asp (2013) valg uden en vælgende og intentionel bevidsthed som "et paradoks". Der må, og vi er enige, naturligvis være en kognitivt veludviklet sprogbruger bag enhver ytring. En sådan tanke er basis for Asp & de Villiers' (2010) studier af sproglige udtryk (og dermed sproglig form som diagnostisk værktøj) for kognitiv degeneration (fx Alzheimers) eller abnorm udvikling (fx autisme).

Diskussionen af valg og subjektivitet er central for os fordi påstanden om at leksikogrammatisk form kan ses som udtryk for en mental formåen, her mentalisering, forudsætter at vi laver en kobling mellem de sproglige valg og det subjekt der vælger. Metoden indebærer altså at vi ser de sproglige valg som udtryk for aspekter af subjektets mentale processer, herunder dets evne til at mentalisere. Det er i forlængelse af denne tanke at vi foreslår at indtænke subjektet som en psykologisk agent, et individ med mentale evner og processer, en vælgende agent, som en del af det kontekstuelle stratum i SFL. Hermed bliver valgene koblet til den kontekst som sprogbrug i en socialsemiotisk forståelsesramme altid skal ses i lyset af.

Butler (2013) præsenterer et interessant perspektiv på diskussionen af den vælgende bevidsthed. Hans analyse kontrasterer tre forskellige samtidige lingvistiske teorier, SFL, kognitiv lingvistik (fx Lakoff) og psykolingvistik. SFL – i hvert fald i Hallidays version – har som sagt tenderet mod at se bevidsthed som et produkt af sprog, kognitiv lingvistik er eksplicit interesseret i hvordan sproglige kategorier er koblet til kognitive universalier (fx op-ned, beholder- og sti-metaforer osv.), men har ifølge Butler sjældent forsøgt at belægge deres teorier eksperimentelt. Psykolingvistikken, på den anden side, er i høj grad baseret på eksperimentelle forsøg og modeller for neural processing af sprog og i høj grad koblet til sprogbrugerens hjerne. Alle traditioner kan ifølge Butler vinde ved at inddrage viden og teorier fra de andre, og således kan SFL beriges ved at inkorporere neurologisk og psykologisk viden i sin modellering af forholdet mellem sprog og individ. Med vores metode ser vi leksikogrammatisk valg som nogle der er foretaget af en taler med en subjektivitet karakteriseret ved bl.a. en lang række af medfødte og indlærte mentale evner. Vi mener hermed at det er rimeligt at

analysere det sproglige udtryks form for at få adgang til den talendes kognitive og affektive formåen, og altså at grammatisk analyse kan bruges som diagnostisk psykologisk værktøj.

Martin & White (2005: 41) bruger en *Star Trek*-metafor til at forklare SFL's program: "It is only the lexicogrammars of Spock and Data [henholdsvis et medlem af en race der værdsætter rationalitet over alt andet, og en androide] that contemporary linguistics has begun to describe", mens vi kun i begrænset omfang har beskæftiget os med emotionelt og affektivt sprog. Vi mener at forsøget på at kombinere psykologisk mentaliseringsteori med SFL's valgs-tanke kan føre os i den retning og være frugtbar for både psykologien og SFL.

Referencer

- Allen, Jon & Peter Fonagy (2006). *Handbook of Mentalization-Based Treatment*. Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
- Andersen, Tomas, Uwe Helm Petersen & Flemming Smedegaard (2001). *Sproget som Ressource*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Antaki, Charles (2004). 'Reading minds or dealing with interactional implications?'. *Theory & Psychology*, 14: 667-683.
- Asp, Elissa (2013). 'The twin paradoxes of unconscious choice and unintentional agents: What neurosciences say about choice and agency in action and language'. In Lise Fontaine, Tom Bartlett & Gerard O'Grady (eds.), *Choice in Contemporary Systemic Functional Theory*. Cambridge: Cambridge University Press. 161-178.
- Asp, Elissa & Jessica de Villiers (2010). *When Language Breaks Down*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bateman, Anthony & Peter Fonagy (2004). *Psychotherapy for Borderline Personality Disorder: Mentalization-Based Treatment*. Oxford: Oxford University Press.
- Bowlby, John (1969). *Attachment and Loss: Attachment*. Harmondsworth: Hogarth.
- Butler, Christopher (2013). 'Systemic functional linguistics, cognitive linguistics and psycholinguistics: opportunities for a dialogue'. *Functions of Language*, 20(2): 185-218.
- Couper-Kuhlen, Elizabeth (2009). 'A sequential approach to affect: The case of 'disappointment''. In Markku Haakana, Minna Laakso & Jan Lindström (eds.), *Talk in Interaction*, Studia Fennica Linguistica 14. Helsinki: The Finnish Literature Society. 94-123.
- Fawcett, Robin P. (2013). 'Choice and choosing in systemic functional grammar: What is it and how is it done?'. In Lise Fontaine, Tom Bartlett & Gerard O'Grady (eds.), *Choice in Contemporary Systemic Functional Theory*. Cambridge: Cambridge University Press. 115-134.
- Fogtmann, Christina (2000). 'Subjektet i Hallidays funktionelle grammatik'. *NyS*, 29: 45-77.
- Fogtmann, Christina (2007). *Samtaler med Politiet. Interaktionsanalytiske Studier af Sprogtestning i Danske Naturalisationsamtaler*. Ph.d.-afhandling ved Københavns Universitet.
- Fogtmann, Christina (2012). 'Mentaliseringsteori og interaktionsanalyse. Integration af sprog og psykologi'. *NyS*, 41: 10-39.
- Fogtmann, Christina (2014). *Forståelsens Psykologi. Mentalisering i Teori og Praksis*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Fonagy, Peter (1991). 'Thinking about thinking: some clinical and theoretical considerations in the treatment of a borderline patient'. *International Journal of Psychoanalysis*, 72(4): 639-656.
- Fonagy, Peter, Mary Target, Howard Steele & Miriam Steele (1998). *Reflective-Functioning Manual (Version 5.0), For Application to Adult Attachment Interviews*. London: University College London.
- Fosgerau, Christina Fogtmann, Antje Schöps, Poul Lundgaard Bak & Annette Sofie Davidsen (2018). 'Exploring implicit mentalizing as an online process'. *Nordic Psychology*, 70(2): 129-145.
- Frick, Robert W. (1985). 'Communicating emotion: The role of prosodic features'. *Psychological*

Bulletin, 97(3): 412-429.

- Glenn, Phillip (2003). *Laughter in Interaction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gobl, Christer & Ailbhe Ní Chasaide (2003). 'The role of voice quality in communicating emotion, mood and attitude'. *Speech Communication*, 40: 189-212.
- Haakana, Markku (2010). 'Laughter and smiling: Notes on co-occurrences'. *Journal of Pragmatics*, 42: 1499-1512.
- Halliday, Michael A. K. (1973). *Explorations in the Functions of Language*. London: Edward Arnold.
- Halliday, Michael A. K. (1978). *Language as Social Semiotic. The Social Interpretation of Language and Meaning*. London: Arnold.
- Halliday, Michael A. K. (2013). 'Meaning as choice'. In Lise Fontaine, Tom Bartlett & Gerard O'Grady (eds.), *Choice in Contemporary Systemic Functional Theory*. Cambridge: Cambridge University Press. 15-36.
- Halliday, Michael A. K. (1997). "'So you say 'pass' ... thank you three muchly'". In Allen D. Grimshaw (ed.), *What's Going On Here? Complementary Studies of Professional Talk 2*. Norwood: Ablex Publishing Cooperation. 175-229.
- Halliday, Michael A. K. (1998). 'Språket som kode og språket som atferd: en systemisk-funksjonell forståelse av dialogens egenskaper, vekst og utvikling'. In Kjell Lars Berge, Patrick Coppock & Eva Maagerø (eds.), *Å Skape Mening med Språk*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag. 225-254.
- Halliday, Michael A. K. & Christian M. I. M. Matthiessen (1999). *Construing Experience through Meaning: A Language-Based Approach to Cognition*. London: Continuum.
- Halliday, Michael A.K. & Christian M.I.M Matthiessen (2004). *An Introduction to Functional Grammar* (3rd ed.). London: Hodder Education.
- Hougaard, Anders R. & Gitte R. Hougaard (2009). 'Fused bodies: Sense-making as a phenomenon of interacting, knowledgeable bodies'. In Hanna Pishwa (ed.), *Language and Social Cognition*. Berlin: Mouton de Gruyter. 47-78.
- Keselman, Henrich, Karin Osvaldsson Cromdal, Niclas Kullgard & Rolf Holmqvist (2016). 'Responding to mentalization invitations in psychotherapy sessions – A conversation analysis perspective'. *Psychotherapy Research*, 28(4): 654-666.
- Kreiman, Jody & Diana Sidtis (2011). *Foundations of Voice Studies: An Interdisciplinary Approach to Voice Production and Perception*. Malden MA: Wiley-Blackwell.
- Kvale, Steinar (1998). 'At blive vejledt i en spejllabyrint i tåge'. *Uniped*, 20(3): 40-55.
- Laver, John (1980). *The Phonetic Description of Voice Quality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lecours, Serge & Marc-André Bouchard (1997). 'Dimensions of mentalisation: Outlining levels of psychic transformation'. *International Journal of Psycho-Analysis*, 78: 855- 875.
- Luyten, Patrick, Peter Fonagy, Benedicte Lowyck & Rudi Vermote (2012). 'Assessment of mentalization'. In Anthony Bateman & Peter Fonagy (eds.), *Handbook of Mentalizing in Mental Health Practice*. Arlington VA: American Psychiatric Association. 43-65.
- Martin, James & Peter R. R. White (2005). *The Language of Evaluation*. New York: Palgrave Macmillan.
- Nielsen, Mie Femø & Søren Beck Nielsen (2005). *Samtaleanalyse*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Ohala, John J. (1994). 'The frequency codes underlies the sound symbolic use of voice pitch'. In Leanne Hinton, Johanna Nichols & John J. Ohala (eds.), *Sound Symbolism*. Cambridge: Cambridge University Press. 325-347. <http://linguistics.berkeley.edu/~ohala/>. 5. juli 2019.
- Ohala, John J. (1996). 'Ethological theory and the expression of emotion in the voice'. *Proc. ICSLP 96, October 3-6, 1996. [4th International Conference on Spoken Language Processing, Philadelphia]*. Wilmington: University of Delaware. Vol. 3. 1812-1815.

<http://linguistics.berkeley.edu/~ohala/>. 5. juli 2019.

Reber, Elisabeth (2012). *Affectivity in Interaction*. Amsterdam: John Benjamins.

Rienecker, Lotte, Thomas Harboe & Peter Stray Jørgensen (2005). *Vejledning – En Brugsbog for Opgave- og Specialevejledere på Videregående Uddannelser*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Thibault, Paul J. (2004). *Brain, Mind and the Signifying Body*. London: Continuum.